REVÂNÎ'NİN GAZELLERİNDE FELEĞİN KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZ: Divan şairi sosyal hayata, çevreye, tabiata, doğa olaylarına dair çevresinde gördüğü her şeyi kendi birikimi çerçevesinde şiirine yansıtmıştır. Yani şair sosyal hayata dair çevresinde gördüğü abdal, dilenci, sergeşte gibi kimseleri ve onların kıyafetlerini; eğlence meclislerini ve bu meclislerin testi, şarap, rakkas, def gibi unsurlarını; ciltçilik ve kitap süslemenin şemse, altın, tas gibi araçlarını estetik bir şekilde şiirinde işlemiştir. Bunun yanı sıra gökyüzü, gezegenlerin hareketi, yıldızlar ve bu unsurların insanlar üzerindeki etkileri de divan şairinin muhayyilesinde bulduğu karşılıklar vasıtasıyla şiire aktarılmıştır. Dolayısıyla söz konusu kozmik unsurların ulaşılmazlığı, parlaklığı, hareketi, işlevi gibi birçok yönü ile şairin hayatına dair hemen her şeyi şiirlerde kaynaşmış bir şekilde görmek mümkündür. Böylelikle gazellerin temel konusu olan sevgili ve sevgilinin güzellik unsurları (yüz, yanak, alın, kaş, saç, ben…) anlatılırken kozmik kavramlar, hemen her divan şairi için önemli bir ilham kaynağı olur. Bu düşünceden hareketle divan şairinin hayal gücünü besleyen temel kaynaklardan birinin gökyüzü gözlemleri ve bu gözlemlerin içselleştirilerek şiire aktarılması olduğu söylenebilir. Şairin kozmik unsurlara yüklediği anlamları ve bakış açısını tespit etmek de divan şiirinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada Revânî'nin gazelleri taranarak "felek" kavramının kullanıldığı 103 beyit tespit edilmiş ve söz konusu beyitlerde feleğin kullanım özellikleri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, divan şiiri, Revânî, gazel, felek.

A Review on the Use of "Felek" in the Odes of Revânî

ABSTRACT: A Divan poet has always reflected everything s/he saw in social life, environment, nature and natural events to his/her poetry in the framework of her/his own accumulated knowledge. In other words, the poet has dealt with the abdal, beggar and *sergeşte* (an adventurous person), and their clothes; meeting for entertainment and their elements like the jug, wine, the dancer, tambourine; the tools of binding and book ornamenting like rosette, gold, the cup, which s/he sees around him/her in social life, in aesthetic terms in his/her poetry. In addition, the sky, the movements of the planets, the stars and the effects of these elements on humans have been transferred to the poems through their counterparts in the imagination of the divan poet. For this reason, it is possible to see almost everything about the life of the poet in a way that is integrated in the poems with many aspects like the inaccessibility, brightness, movement and function of the cosmic elements mentioned. In this way, while the beloved and the beauty elements of the beloved (the face, cheeks, forehead, eyebrows, hair, beauty spots, …), which are the basic subject of odes, are explained; and the cosmic concepts become an important source for inspiration for almost every divan poet. Based on this viewpoint, it is possible to argue that one of the main sources feeding the imagination of the divan poet is the observations of the sky and the transfer of them to poetry by internalizing these elements. Determining the meanings and perspectives of the poet associated with the cosmic elements will contribute to understand the divan poetry better. In the present study, 103 couplets in which the concept "felek" (the sky) was used were identified by scanning the odes of Revânî; and the usage characteristics of the "felek" concept were analysed in these couplets.

Keywords: Classical Turkish literature, divan poetry, Revânî, odes, felek (the sky).

TÜRKLÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
46. SAYI / *VOLUME*
2019-GÜZ / *AUTUMN*

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Doç. Dr.
Mehmet ÖZDEMİR

Kocaeli Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

dr.mehmetozdemir14@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2879-655X

Gönderim Tarihi
Recieved
22.07.2019

Kabul Tarihi
Accepted
28.11.2019

Atıf
Citation
ÖZDEMİR, Mehmet (2019). "Revânî'nin Gazellerinde Feleğin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (46), 103-133.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Divan şiirinde çevreye ve tabiata dair hemen her şeyin yansımasını bulmak mümkündür. Dünyanın düzeni ve bu düzenin işleyişinde yer alan Güneş, Ay, felek, gezegenler, yıldızlar gibi kozmik kavramlar çeşitli boyutlarıyla şiirlerde işlenmiştir. Şairler kozmik kavramların hem yücelik, parlaklık, sıcaklık, hareket, işlev, tesir gibi özelliklerini hem de sevgili veya memduh bağlamında çeşitli benzerlik ilişkilerini, bilhassa manzum metinlerde, estetik bir bakışla yansıtmışlardır. Yani divan şairi sevgilinin güzelliğini ve onu güzelleştiren unsurları (yüz, yanak, alın, kaş, saç, ben...) sevgiliye beslediği duyguları, ayrılık acısıyla çektiği sıkıntıları anlatmada kozmik kavramları önemli bir ilham kaynağı olarak kullanmıştır. Mesela sevgilinin saçı karanlık bir gece, yüzü ise o karanlık geceyi aydınlatan dolunaydır; yüzündeki ben kayan yıldız (şihâb), saçları ise kayan yıldızın geride bıraktığı izdir; giydiği elbise gökyüzü, elbisenin üzerindeki yaldızlı işlemeler yıldızlardır. Aslında saç, yüz, ben (yüzdeki siyah nokta), çeşitli işleme ve desenleri bulunan elbiselerin şiirde kullanılması şairin hayal gücüne işaret etmez. Onun hayal gücüne işaret eden tarafı, göz önündeki varlıkların insan zihninde uçsuz bucaksız bir âleme kapı açan terkiplerle bir araya getirilmesindedir. Böyle bir hayal gücünü anlayabilmek için şairin yaşadığı çağın şartlarına bakmak gerekecektir. Yeryüzünün iki ışık kaynağından biri Güneş, diğeri de gece vakti ışığını Güneş'ten alan Ay'dır. Bunun dışında ateşin kullanımıyla oluşturulan ışık kaynakları da insanların ısınma ve aydınlanma ihtiyaçlarını karşılayan diğer unsurlardır. Dolayısıyla ışıksız veya ışığın az olduğu bir ortamda gece vakti gökyüzü, dev ekran bir televizyon gibi insanların karşısında durmaktadır. Şairler de gökyüzü televizyonunu izleyerek yıldızların ve gezegenlerin hareketlerini gözlemişler, söz konusu hareketlerden yeryüzündeki olaylar ve insanların yaşamları hakkında çıkarımlarda bulunmuşlardır. Yani insan hayatı ve doğa olaylarına dair hemen her şeyi, gök cisimlerinin hareketleriyle yorumlamaya çalışmışlardır. Bu düşünceden yola çıkılarak divan şairinin hayal gücünü besleyen temel kaynaklardan birinin gökyüzü gözlemleri ve bu gözlemlerin içselleştirilerek şiire aktarılması olduğu söylenebilir.

Divan şairinin kozmik unsurlara yüklediği anlamları ve bakış açısını tespit etmek için yapılacak her çalışma divan şiirinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar söz konusu amaca hizmet etmiş, bundan sonrakiler de aynı amaca hizmet etmeye devam edecektir. Bu bağlamda Hikmet Feridun Güven'in "Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman" (Güven, 1988), Sabahat Deniz'in "16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev'î-Yahyâ Beğ)" (Deniz, 1992), A. Atilla Şentürk'ün kaleme aldığı "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)" (1994: 131-180) sonraki araştırmalara kaynaklık eden önemli çalışmalardır. Divan şiirinde kozmik unsurların incelendiği çalışmalar

bunlarla sınırlı değildir[1]. Biz de bu çalışmalara ilave olarak divan şairinin (Revânî'nin) muhayyilesi için itici bir güç olan "felek" kavramının kullanım özelliklerini incelemeye çalıştık.

On altıncı yüzyılın önemli şairlerinden olan Revânî'nin hacimli bir divanının olduğunu söylemek mümkündür. Şairin divanında 4 terkib-i bent, 2 murabba, 4 kıta, 1 müfred, 1 tahmis, 34 kaside, 499 gazel bulunmaktadır (Avşar, 2017). Revânî Divanı'nda yapılan tarama sonucunda şairin kozmik kavramlardan sıkça faydalandığını söylemek mümkündür. Elde edilen verilere göre şairin divanında kozmik kavramların kullanıldığı beyit sayıları şu şekildedir: 53 terkib-i bent beyti, 275 kaside beyti, 349 gazel beyti, 2 murabba bendi ve 4 kıta olmak üzere toplamda 683 yerde kozmik kavramlar geçmektedir. Dolayısıyla tarama esnasında elde edilen malzemenin çokluğu, kaleme alınacak makalenin hacmi göz önünde bulundurulduğunda bir sınırlama getirmeyi zorunlu kıldı. Bu düşünceden hareketle şairin gazellerinde geçen "felek" kavramı üzerinde durulmuştur. Revânî'nin gazellerinde "felek" kavramının 103 beyitte kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen veriler incelendiğinde felek kavramının şekil, renk, hareket, büyüklük, yaşlılık gibi özellikleriyle çeşitli benzetmelere konu olduğu görülmüştür. Söz konusu benzetmeler "Felek Kavramıyla Kurulan Benzetmeler" başlığı altında alfabetik olarak verilmiştir. İkinci olarak feleğin insanlara tesiri ve yüceliği, beyitlerde karşılaşılan bir diğer noktadır. Feleğin bu özellikleriyle yer aldığı beyitler de "Feleğin Diğer Kullanım Özellikleri" başlığı ile değerlendirilmiştir. Feleğin burada belirtilen kullanım özellikleri incelenirken bazı konu başlıklarında fazla sayıda örnek beytin olması münasebetiyle içerik değerlendirmesi yapılırken gerekli görülen yerlerde bazı beyitler çalışmaya alınmamış, fakat dipnotlar vasıtasıyla beyitlerin Revânî Divanı'ndaki yer bilgileri gösterilmiştir.

I. Felek Kavramıyla Kurulan Benzetmeler

Felek kavramı sözlükte "gökyüzü, sema; âlem, dünya; talih, baht, kader; askerî müzikte bir zilli alet; eskilerin inanışlarına göre, her seyyareye (gezegen yıldız) mahsus bir gök tabakası; yuvarlak kütük, kızak." anlamlarıyla tanımlanmaktadır (Devellioğlu, 1999: 255). Bahaeddin Ögel'in eserinde "felek" kelimesinin daha çok gökyüzü için; Ay, Güneş ve yıldızların bulunduğu gök katları için "eflâk" ifadesinin kullanıldığı belirtilir.

---

[1] Divan şiirinde kozmik unsurların biri, birkaçı ya da tamamı üzerinde yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Küçük, 1988: 149-176; Kalpaklı, 1998: 173-179; Akpınar, 2002: 169-202; Yentür, 2003; Caran, 2003; Akkuş, 2005-06: 39-41; Ceylan, 2005-06: 26-29; Kurnaz, 2005-06: 42-43; Ay, 2009: 117-162; Çınar, 2009: 777-792; Atasoy, 2010: 154-177; Karaköse, 2012: 29-48; Kapal, 2013: 160-170; Gülüm, 2014: 519-546; Işıkhan, 2014: 110-114; Değirmenci, 2015; Kul, 2015; Yıldırım, 2015: 340-353; Cengiz, 2016: 47-57; Güngör, 2016: 70-79; Avşar-Cengiz, 2017: 61-72.

Sürekli bir dönüş hareketi yaptığı düşüncesinden hareketle felek için Arap ve İran kültürlerinde çarh-ı felek, Türklerde ise çarkı felek tabiri kullanılmıştır (Ögel, 2014: II/196).

Revânî'nin şiirlerinde feleğin kullanım özelliklerine geçmeden önce, felekle ilgili telakkilere kısa bir bakış faydalı olacaktır. Geçmişten günümüze gökyüzü, gezegenlerin hareketi ve yıldızlar sürekli ilgi görmüş ve insanlar tarafından gözlemlenmiştir. MÖ 2000'li yıllardan sonra eski Mısır ve Babil'de astronomi ve astroloji üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Daha sonra eski Yunan'da yapılan çalışmalar astronominin gelişimine bir ivme kazandırmıştır. Eski Yunan döneminde Dünya'nın okyanusta yüzen bir disk (Miletli Thales-MÖ 625-545), Dünya yüzeyinin düz bir silindir şeklinde olduğu (Anaksimender-MÖ 610-547) görüşleri ileri sürülmüştür. İyonyalı filozof ve matematikçi Pisagor (MÖ 570-480), Dünya ve evrenin küre şeklinde olduğunu dile getiren ilk isimdir. Bu dönemde Aristarkus (MÖ 320-250), evrenin merkezinde Güneş'in olduğu ve Dünya'nın Güneş etrafında döndüğü, yani Güneş merkezli evren sistemi üzerinde durmuştur. Batlamyus (MS 108-168) bu görüşü kabul etmemiş ve Dünya merkezli evren sistemini temellendirmiştir ki bu görüş 17. yüzyıla kadar etkisini devam ettirmiştir. 16. yüzyılda Kopernik (1473-1543) Güneş merkezli evren sistemini tekrar gündeme taşımış ve bu görüş Galile (1564-1642) tarafından da benimsenerek doğruluğu kanıtlanmıştır. Bunlara ilave olarak Kepler (1571-1630) de gezegenlerin Güneş etrafında dönerken elips şeklinde bir yörünge izlediklerini ortaya koyar (Kırbıyık, 2001: 11-32; Tez, 2009: 12-17).

Bu kısa tarihçeden sonra şunu ilave etmek gerekir ki yaklaşık 17. yüzyıla kadar etkisini sürdüren Batlamyus'un yer merkezli evren sistemi divan şairlerinin de kozmik âleme bakışının temelini oluşturmuştur. Bu sisteme göre evrenin merkezinde Dünya bulunur, Ay ve diğer gezegenlerle yıldızlar da içten dışa doğru küresel daireler şeklinde sıralanır. Dünya'dan sonra birinci felekte Ay, ikinci felekte Utarit (Merkür), üçüncü felekte Zühre (Venüs), dördüncü felekte Şems (Güneş), beşinci felekte Merih (Mars), altıncı felekte Müşteri (Jüpiter), yedinci felekte Zuhal (Satürn) bulunur. Sekizinci felek, sabit yıldızlar veya burçlar feleği; en dışta da içte bulunan feleklerin tersine dönen Atlas feleği (Felekü'l-Eflâk) yer alır (İbrahim Hakkı, 2012: I/113-114). Dolayısıyla Revânî'nin şiirleri ile ilgili değerlendirmeler de dönemin astronomi anlayışı gereği yer merkezli evren sistemi doğrultusunda yapılmıştır.

Revânî Divanı'nda kozmik unsurlarla ilgili beyitlerde "felek" kavramının kullanıldığı ve bu kavramın genellikle gökyüzü anlamıyla değerlendirildiği görülmektedir. Gökyüzü yarım küre şeklindeki görünüşü,

rengi, hareketi, yaşlılığı, büyüklüğü bakımından çeşitli kavramlarla benzerlik ilişkisi içinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra gece ve gündüz gökyüzünde görünen Güneş, Ay, yıldızlar, yıldız kayması gibi feleğin diğer kozmik unsurlarla oluşturduğu manzarayı da benzetmelerde görmek mümkündür. Yapılan tespitlerden hareketle Revânî'nin gazellerinde felekle ilgili benzetmeler şu şekildedir[2]:

1. Abdâl/ Dilenci

Abdal kelimesine Türkçe Sözlük'te *"gezgin derviş; dilenci kılıklı, üstü başı perişan kimse"* anlamları verilmektedir (Türkçe Sözlük, 2011: 3). Bunun yanı sıra ne zaman nereye gidecekleri ve maksatları belli olmayan başıboş gezgin kimseler de abdal olarak anılmaktadır. Abdalların görünüşleriyle ilgili olarak Ahmet Talat Onay'ın açıklamaları şöyledir:

> *Bunlar sırtta kebe, belde manda boynuzundan yapılmış bir nefir ve cür'adân asılı kemer, bir elde keşkül diğerinde teber, kulakta mengûş halka, kemerde kocaman bir teslim taşı şehirden şehre dolaşırlardı. Kebe bulamazlarsa sırtlarına bir pösteki parçası alırlar veya buna da lüzum görmeyerek çırılçıplak dolaşırlardı.* (2000: 56).

Revânî'nin şiirlerinde abdalın sürekli dolaşması, bir yerde sabit durmaması yönüyle feleğe benzetildiği görülmektedir. Revânî'nin yaptığı tasvire göre felek, bulut hırkasını üzerine giymiş bir abdal, ay da abdalın göğsüne açtığı yaradır.

Çarh abdâlun durur gögsine mâhden urdı dâg
Egnine dervîşvâr almış bulutdan bir nemed (G. 44/ B. 3/ s. 201)[3]

Abdal ve dilencilerin hilal şeklindeki keşküllerini yanlarına alarak günlük rızıklarını temin için diyar diyar dolaşmaları ve verilen yiyecekleri keşkülün içine koymaları da şiirlerde söz konusu edilir. Felek dilencisi, yanında bulunan hilal keşkülüyle sevgilinin güzellik sofrasında dilenmektedir.

Gedâ-yı hân-ı hüsnündür felek kim
Yanında mâh-ı nevden keçküli var (G. 113/ B. 3/ s. 241)

Felek, güzeller şahının abdalı olup boynuna dolunayı bir takı olarak takar ve sevgilinin semtinde dolaşır (Şentürk, 1994: 146).

---

[2] Bu çalışmada Ziya Avşar tarafından hazırlanan "Revânî Dîvânı" adlı eserin, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından 2017 yılında elektronik olarak yayımlanan baskısı kullanılmıştır.

[3] Örnek beyitlerin sonunda ayraç içinde verilen "G." gazel, "K" kıta, "M.", "B." beyit, "s." sayfa numarası şeklinde kısaltılmıştır.

Abdâlun olupdur felek ey husrev-i hûbân
Kim boynına meftûl takıpdur meh-i tâbân (G. 285/ B. 1/ s. 343)

2. Âşık

Yer merkezli evren sistemine göre dördüncü felekte bulunan Güneş, Dünya'nın etrafında döner. Bu dönüş esnasında yeryüzüne düşen güneş ışınları yeryüzünü hem ısıtır hem de aydınlatır. Revânî bu doğal hareketi bir hüsn-i talil vasıtasıyla feleğin, Güneş'i sevgiliye sunması olarak değerlendirir. Burada hem güneş hem de sevgi anlamına gelen "mihr" kelimesinin kullanılması dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında aynı durum, feleğin sevgisini sunması olarak da değerlendirilir. Beyitte ayrıca "Ey mah, feleğin sana güneşi göstereceğini sanma." ifadesi Güneş ve Ay'ın gökyüzünde aynı vakitte bir arada bulunmadığı veya bulunsa da gün ışığından dolayı Ay'ın görünmediğine işarettir. Böylece âşık olan felek, gökyüzündeki Ay'a Güneş'i göstermez, ama sevgiliye mihrini (sevgi/ Güneş) gösterir. Burada ayrıca feleğin Ay'a Güneş'i göstermemesi, *"sıkıntı içinde yaşamak"* (Türkçe Sözlük, 2011: 1003) anlamına gelen "gün görmemek" deyimini de akla getirmektedir.

Güneşi sanma felek gösterür ey mâh sana
'Arz ider 'âşık olup mihrini her gâh sana (G. 13/ B. 1/ s. 182)

Âşıkla felek arasında kurulan ilgilerden biri feleğin dönüş hareketidir. Âşık daima sevgiliyi görmek umuduyla sevgilinin mahallesinin etrafında dolaşır. Bu düşünceden hareketle şairler, feleğin dönüş hareketini hüsn-i talil yoluyla sevgilinin mahallesinin etrafında dolaşma olarak değerlendirirler. Yani felek, gamlı âşıkla birlikte, bir ay yüzlünün aşkından dolayı sersem olmuş ve sürekli dönmektedir.

Bir mâh-likânun yine ser-geştesi olmış
Gördüm felegi 'âşık-ı gamnâke ber-â-ber (G. 117/ B. 4/ s. 244)

Âşık-sevgili ilişkisi tezat sanatından faydalanılarak gedâ-sultân kelimeleriyle dile getirilir. Âşık, sevgilinin semtinde kapı kapı dolaşan bir dilencidir (Pala, 1995: 202). Sevgili de dilenci veya kölenin karşısında padişah olarak ele alınır. Kölelerin kulaklarında halka bulunması da o kölenin azat kabul etmediği anlamına gelir (Onay, 2000: 230). Buna ilave olarak kölelerin boynuna hilal şeklinde bir takının/ halkanın da takıldığı aşağıdaki beyitten anlaşılmaktadır. Bunu yapan âşık da muhtemelen sevgilinin azat kabul etmez kölesi olduğunu ifade etmek ister. Buna göre felek, sevgilinin kölesi desinler diye hilali boynuna takar.

Dakdı hilâl boynına zeynün idüp felek
Sen şâh-ı hüsnün ol diyeler tâ gedâsıdur (G. 144/ B. 4/ s. 259)

Felek ve Ay'ın birlikte kullanıldığı bir beyitte felek, sevgiliye tutkun bir âşık olarak değerlendirilir. Felek tabakalarında bulunan yedi gezegenin in-

sanlar üzerinde etkili olduğuna inanılmış ve bu yüzden âlemde insanların yaşadıkları talihsizlikler feleğe yüklenmiştir (Onay, 2000: 209). Aşağıdaki beyitte de âşık, sevgiliden ayrı oluşunu ve talihsizliğini feleğe yükleyerek bu durumu feleğin kendisiyle savaşmasına bağlar. Yani bir ay yüzlüye âşık olan felek, âşıklarla savaşmak için bayram hilalini kendine kılıç yapar.

Sen meh-likâyı sevmegin gerdûn hilâl-i 'ıyddan
Yalun kılıç almış ele 'āşıklar ile ceng içün (G. 288/ B. 4/ s. 345)

Bundan başka âşık olarak ele alından feleğin kimi zaman aşkından dolayı ay taşı ile sinesini döver kimi zaman sevgilinin mahallesini dokuz dolanır kimi zaman da dolunayı hilale çevirir[4].

3. Bâğ/ Bahçe

Gece vakti yıldızlarla dolu görünen gökyüzü bahçe, yıldızlar da bahçedeki çiçekler olarak tasavvur edilir. Aşağıdaki beyitte de gökyüzü, gece vakti bahar meclisinin kurulduğu geniş bir bahçe, gökyüzünde bulunan yıldızlar da söz konusu bahçede bulunan güllerdir.

Geceler subha degin 'ıyş-ı bahâr eyle müdâm
Ki felek gülşen olup encüm ana güller olur (G. 87/ B. 3/ s. 226)

Gökyüzünün gül bahçesi olarak tasavvur edildiği bir başka beyitte, Ay ile Süreyya takımyıldızının bir araya gelişi üzerinde durulur. Süreyya (Ülker, Pervin), kuzey yarım kürede bulunan ve yedi yıldızdan meydana gelen yıldız kümesidir (Pala, 1995: 495). Bu yıldız kümesi aynı zamanda Ay'ın yirmi sekiz menzilinden üçüncüsüdür (İbrahim Hakkı, 2012: I/132). Hilal şeklindeki Ay, üçüncü konağı (menzil) olan Süreyya'ya gelince ortaya çıkan görüntü, bir gül fidanı ve onda açan güller şeklinde düşünülür. Bu benzetmede hilal şekliyle Ay, üzerinde bulunan güllerin ağırlığından eğilmiş gül fidanı; Süreyya ise gül fidanında açmış yedi güldür. Dolayısıyla beyitte Ay ve Süreyya'nın oluşturduğu manzara yediveren gülü olarak değerlendirilir.

Hilâl ile Süreyyâ kim felek bâgını zeyn itmiş
Egilmiş ak güllerle sanasın gül budagıdur (G. 126/ B. 3/ s. 249)

Bu beyitte de yıldızlar, gökyüzü bahçesindeki güller olarak değerlendirilir. Burada da bir önceki beyitte olduğu gibi renk kavramı göz önünde bulundurularak yıldızlar, beyaz güle benzetilir.

Görinen encüm degüldür gicelerde 'ıyş içün
Ak güllerdür k'açılmış gülşen-i eflâkde (G. 380/ B. 2/ s. 400)

---

[4] G. 304/ B. 3/ s. 354; G. 385/ B. 4/ s. 403; G. 393/ B. 2/ s. 407.

4. Cild

Felek kat kat oluşu münasebetiyle bir kitabın ciltleri, Güneş de bu ciltlere yapılan süs şeklinde düşünülür. Arapça şems kelimesinden gelen şemse, özellikle kitap süsleme ve ciltçilikte kullanılan yuvarlak veya elips şeklinde yapılan bir motiftir (Bozkurt, 2010: 38/518). Buna göre feleğin katları, Revânî'nin şiirlerinin bulunduğu bir divan ve Güneş de bu divanın ciltlerine işlenen motiftir.

Altunlu şemse yazmaz idi cild-i çarha şems
Mecmû'a-i zamânede eş'ârum olmasa (G. 322/ B. 2/ s. 365)

5. Çadır

Gökyüzünün bir çadır olarak değerlendirilmesi Türklerde görülen bir anlayıştır. Oğuz Kağan destanında Güneş'in tuğ, gökyüzünün de çadır şeklinde düşünülmesi buna örnektir. (Ögel, 2014: 203). Revânî'nin de feleğin yarım küre şekli ve çadırın kubbe biçimindeki üst kısmı münasebetiyle gökyüzü-çadır benzerliğinden faydalandığı görülmektedir. Meh, kamer, Ay kelimeleri de şiirimizde genellikle sevgili, sevgilinin yüzü veya unsurları yerine kullanılır. Gökyüzünün çadır olarak değerlendirilmesiyle de bu âlem, ay yüzlü güzellerin bulunduğu büyük bir çadır şeklinde düşünülür. Ay yüzlü güzellerle dolu bir çadırın da cennetten farkı olmaz.

Meh-rûlar ile çâder gûyâ felek olmışdur
Her hayme güzellerle dârü'l-melek olmışdur (G. 49/ B. 1/ s. 204)

6. Dağ

Feleğin benzetildiği kavramlardan biri dağdır. Kur'ân'da geçen *Gökleri ve yeri direksiz yarattı, onu görüyorsunuz* (Lokman 31/10)[5] ve *Allah odur ki gökleri gördüğünüz gibi direksiz yükseltti* (Ra'd 13/2) ayetlerinde de göklerin direksiz yaratıldığı bildirilmektedir. Direksiz dağ (Bîsütûn) ifadesi beyitlerde geçtiğinde, genellikle Ferhat ile Şirin hikâyesine telmih söz konusudur. Revânî'nin aşağıdaki beytinde de Ferhat ile Şirin hikâyesine telmihte bulunulmuştur. Buna göre gam, her zaman yeni ay baltasını âşığın eline verir ve onu feleğin Bîsütûn Dağı'na Ferhat yapar.

Tîşe-i mâh-ı nevi destüme her gâh sunup
Bî-sütûn-ı felege gam beni Ferhâd eyler (G. 55/ B. 4/ s. 208)

7. Dolap

Gezegenlerin dönüşleri sebebiyle felek, hareket bakımından dolaba benzetilir. Dolap aynı zamanda bayram yerlerinde genellikle çocukların

---

[5] Bu çalışmada kullanılan ayetlerin tercümesi Beydavî Tesiri'nden alınmıştır (Beydavî 2011).

üzerine binip eğlendikleri bir araçtır (Şentürk, 1994: 143). Aşağıdaki beyte göre felek bayram yerinde kurulan bir dolap, Güneş ve Ay da söz konusu dolaba binen iki dilberdir. Böylece felek, çocukları çok sevindiren dönme dolap olur.

Felek dolâbına binmiş iki dil-berdür ay u gün
Cihân etfâli 'ıyd eyler hemân oglan oyuncagı (G. 478/ B. 3/ s. 456)

8. Elbise

Gökyüzü renk ilgisi bakımından şiirlerde geçer. Bir hava boşluğu olan gökyüzünün aslında bir rengi yoktur. Fakat gökyüzü, ortamın ışığına göre gündüz vakti mavi, gece vakti ise lacivert renkte algılanır. Şairler de gökyüzünün renkli görüntüsüyle çeşitli ilgiler kurarlar. Bu ilgilerden biri sevgilinin giydiği elbisenin rengidir. Mavi renkli bir elbise giyen sevgili halkı kendisine hayran eder. Revânî'nin beytinde ay gibi olan sevgili mavi renkli bir elbise giyerek halkı aşk belasına düşürür. Beyitte iki defa kullanılan "âsümânî" ifadesi hem açık mavi rengi hem de gökle ilgili olmayı karşılayacak şekildedir. Bu durumda bir taraftan sevgili giydiği gök rengi elbise nedeniyle halkı aşkından öldürür, diğer taraftan da bu bela gökten geldiği için insanların elinden bir şey gelmez.

Geyüp bir âsümânî câme halkı öldürür ol meh
Ne çâre hey müselmânlar belâ-yı âsümânîdür (G. 100/ B. 4/ s. 234)

9. Gölgelik

Gündüz vakti Güneş, sıcaklığıyla âlemi ısıtır ve aydınlatır. Gece ise Furkan suresinde *O ki geceyi size örtü, uykuyu dinlenme kıldı ve gündüzü dağılma zamanı kıldı* (Furkan 25/47) şeklinde bildirildiği gibi bir örtü kılınmıştır. Yani gece, yeryüzü ile Güneş arasında bir gölgelik gibidir. Revânî'nin şiirinde de gökyüzü, bu bağlamda değerlendirilir. Mertebesi yüce ve eşiği Güneş gibi olan sevgili için Ay çadır, gökyüzü de bu çadırın üzerindeki gölgeliktir.

Ne 'âlî-menzilet hûrşîd-atabet şâh olur bu 'ıyd
Ki gerdûn sâyebânıdur hilâl anun otagıdur (G. 126/ B. 2/ s. 249)

Aşağıdaki beyitte felek, eğlence için misk ve amber kokularıyla donatılan bir çadırın gölgeliğidir. Buna göre gökyüzü, sevgilinin çadırının üstündeki gölgelik, şafakta meydana gelen kızıllık da sevgilinin kırmızı atlastan yapılan otağı olarak düşünülmüştür. Beyitte şafak kelimesi kullanılmasa da çadırın kırmızı atlastan olması gökyüzündeki kızıllığı işaret etmektedir.

Sâyebân-ı 'anberîn kurmış felekler 'ıyş içün
Kırmızı atlasdan olmışdur otagı lâlenün (G. 202/ B. 6/ s. 293)

10. Hırka

Gökyüzünün mavi renkte görünüşü ile Güneş'in sarı rengi, bu renklerde dikilen elbiselere benzetilir. Gökyüzü mavi görünüşü ile bir dervişin kullandığı sade bir hırka, Güneş ise renk ilişkisi dolayısıyla altın benekleri bulunan değerli bir elbisedir. Fakat âşık, Güneş gibi altın benekli bir elbise giymeye heveslenmez, feleğin mavi hırkası ona yeterlidir.

Gün gibi altun beneklü câmeye reşk eylemez
Bu felek dervîş-i 'ışka âsmânî bir nemed (G. 42/ B. 2/ s. 200)

11. Hokkabaz

Dünyanın oyun ve eğlence mekânı olduğu *Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir* (Ankebût 29/64) ayeti vasıtasıyla Kur'ân-ı Kerim'de bildirilmektedir. Revânî'nin bir şiirinde de dünya hayatının bir oyun olarak değerlendirildiği görülür. Hokkabaz da oyun ve aldatma ilişkisi bağlamında beyitte yer alır. Hokkabaz kelimesi sözlükte *el çabukluğu ile birtakım şaşırtıcı olaylar yapmayı meslek edinen kimse; başkalarını aldatarak yalan dolanla iş gören* şeklinde açıklanır (Türkçe Sözlük, 2011: 1107). Aşağıdaki beyte göre dünya bir oyun alanı, felek de el çabukluğu ile insanları eğlendiren hokkabaz, Ay ve Güneş de hokkabazın maharetle elinde döndürdüğü toplardır.

Aldanursız bakmanuz bâzîçesine 'âlemün
Mühreler olmışdur ay ü gün felek bir hokka-bâz
(G. 152/ B. 4/ s. 264)

12. İnsan

Revânî Divanı'nda felek; şekli, rengi, gezegenlerin hareketleri, tabiat olayları gibi çeşitli özellikleriyle kullanılmıştır. Gökyüzünün bulutlanması, gök gürültüsü ve yağmur; Güneş'in doğması ve yükseldikçe yeryüzünde sıcaklığın artması; Ay'ın evreleri şairin muhayyilesinde karşılık bulan olaylardır. Söz konusu hadiseler tabiatta meydana gelen doğal durumlardır. Mesela Güneş, gökyüzünün tepe noktasına geldiğinde sıcaklık bakımından yeryüzünü daha fazla ısıtır. İşte bu durum göğsünü germiş bir insana benzetilen feleğin, Güneş'im var diye gururlanması şeklinde değerlendirilir. Fakat feleğin tek bir Güneş'le germ olup gururlanmasına gerek yoktur, çünkü mektepler âşıkları yakıp kavuran Güneş (yüzlü güzel)lerle doludur.

Bir güneşle germ olup göksüni germe ey felek
Toludur gün yüzlülerle bunda mekteb-hâneler (G. 61/ B. 3/ s. 211)

Bir başka beyitte gökyüzünün bulutlarla kaplanması sonucu oluşan görüntü kulağa pamuk tıkamakla ilişkilendirilir. Genelde insan bir sesten

rahatsız olduğunda veya bir sesi duymak istemediğinde kulağına pamuk tıkayarak söz konusu sesin etksini azaltmaya çalışır. Felek, âşığın sazından ve sohbetinden duyduğu rahatsızlığı bulut pamuklarını kulağına tıkayarak gösterir.

Penbe-i ebri Revânî kodı gûşına felek
Yine incindi gibi sohbetümüz sâzından (G. 273/ B. 5/ s. 335)

Divan şiirinde âşığın dert ve kederinin sonu yoktur ve âşık, çektiği acı münasebetiyle sürekli ağlayıp inler. Tabiat olaylarından yağmur da hüsn-i talil yoluyla göz yaşarması veya ağlama olarak değerlendirilir. Yani gökten yere inen yağmur damlaları değildir, âşığın ah dumanından dolayı gözleri yaşaran feleğin gözyaşlarıdır.

Âhum dütüninden yaşarupdur gözi çarhun
Gökden yire sanman ki iner katre-i bârân (G. 285/ B. 2/ s. 343)

Âşığın ahının feleği parçalayacak kadar güçlü oluşu bir başka beyitte daha dile getirilir. Aşağıdaki beyitte âşığın çektiği ah gökyüzüne ulaşmış ve feleği kırmış, parçalamıştır. Felek de âşığın ah okundan korunmak için yaldızlı zırhını giymiştir. Gece vakti gökyüzünde bulunan yıldızlar da feleğin giydiği zırhın süslemeleridir.

Tîr-i âhumdan uşanmış ey kemân-ebrû felek
Kim şeb-i fürkatde geymişdür mutallâ cevşenin (G. 312/ B. 2/ s. 359)

Konuyla ilgili diğer beyitlerde de felek kişileştirilerek kullanılır. Kimi zaman Ay'ı sevgiliye benzetmek için her ay bozup tekrar yapar kimi zaman da kızıp âşığa Güneş yerine Ay'ı vermeye çalışır[6].

13. Kadeh

Aşağıdaki beyitte gökyüzü yarım küre şekli münasebetiyle kadehe benzetilmiştir. Şeffaf görüntüsü münasebetiyle de bu kadehin camdan mamul olduğuna işaret edilir. Şafak da sabah veya akşam vakti Güneş'in, ufkun altında iken gökyüzünde meydana gelen kızıllıktır. İşte bu manzarada gökyüzü şeffaf bir kadeh, şafak da kadehte bulunan kırmızı şarap olarak düşünülür.

Harâm olsun eger sensüz içersem
Ger ola mey şafak çarh âbgîne (G. 382/ B. 3/ s. 401)

Saki ve kadeh meclisin temel unsurlarındandır. İçki ve eğlence meclislerinde insanlar yan yana daire şeklinde oturur. Saki şarapla doldurduğu kadehten "Evvel saki, sonra baki." sözü gereğince önce kendisi içer ve sonra kadehi ser-halkaya sunar. Serhalka bir yudum alıp kadehi sakiye iade

---

[6] G. 164/ B. 4/ s. 272; G. 481/ B. 2/ s. 458.

eder. Saki de kadehi hafif çevirerek sıradaki kişiye sunar ve hareketler kadeh boşalıncaya kadar devam eder. Böylece kadeh hem kendi etrafında hem de meclis dairesinde bir tur atmış olur (Pala, 2012: 104-106). Ayrıca saki de elindeki kadehle birlikte meclisteki dairede bir tur dönmüş olur. Felek ve Güneş'in dönüşü ile kadeh ve sakinin dönüşü arasında böyle bir ilginin kurulduğu Revânî'nin şiirinde de görülmektedir. Leff ü neşr-i mürettep sanatı vasıtasıyla sakinin dönüşü ile Güneş, şarap kadehinin dönüşü ile de feleğin dönüşü arasında ilgi kurulur.

Ey gönül gün yüzlü sâkîler elinden iç şarâb
Cünbüş-i hûrşîdi gözle gerdiş-i gerdûnı gör (G. 102/ B. 2/ s. 235)

"Ey Ay (gibi sevgili), şarap olmayan kadehin mutluluk vermediği gibi senin dudağın olmadan da dünyanın tadı yok." şeklinde anlaşılabilecek beyitte şair, leff ü neşr yoluyla felek-kadeh, sevgilinin dudağı-şarap arasında ilgi kurulmuştur.

Ne zevkı var lebünsüz çarhun ey mâh
Kadeh kim meysüz olsa yok safâsı (G. 420/ B. 2/ s. 423)

14. Kafes

Kafes, *hayvanlar için aralıklı tel, metal veya ağaç çubuklardan yapılmış taşınabilir bölme*dir (Türkçe Sözlük, 2011: 1264-1265). Kafesler genel itibarıyla kuşların evlerde bakım ve beslenmesi için kullanılan bir araçtır. Aşağıdaki beyitte gökyüzünün renk ve şekil yönünden abanoz bir kafese benzetildiği anlaşılmaktadır. Abanoz *"sıcak ülkelerde yetişen, kerestesinden yararlanılan birçok ağacın ortak adı; bu ağacın sert ve siyah renkli tahtası; bu tahtadan yapılmış, koyu, parlak siyah"* anlamlarına gelir (Türkçe Sözlük, 2011: 2). Dolayısıyla gökyüzü gece vakti siyaha çalan koyu rengi dolayısıyla abanoz ağacından yapılmış bir kafese benzetilmiştir. Böylece gökyüzü âşığın, yuvası arşta bulunan can papağanı için bir kafes olur.

Ne tûtîdür 'aceb cân kim ana 'arş âşiyân olmış
Bu çarh-ı âbanûsî kim görinür bir kafesdür bu (G. 314/ B. 4/ s. 360)

İnsanların kafeslerde beslediği kuşlardan biri papağandır. Papağan duyduğu sesleri, kendisine öğretilen kelimeleri taklit etme yeteneğine sahiptir (Güler, 2014: 62). Bu özelliği münasebetiyle ilgi çeken papağanı insanlar evlerde kafes içinde beslemiştir. Şekerle beslenme, güzel konuşma ve hikmetli hikâyeler anlatma gibi özelliklerle anılan papağan bu bakımdan divan şairlerinin de ilham konusu olmuştur. Şairler kendilerini şeker gibi tatlı sözler söyleyen bir papağan olarak değerlendirirler. Revânî'nin şiirlerinde de bu yaklaşımı görmek mümkündür. Buna göre şair kendisini şeker

sözlü bir papağan, gökyüzünü de kubbeli görünüşü itibarıyla demirden yapılmış bir kafes olarak görür.

Olmış Revânî çarh bugün âhenîn kafes
Şâ'ir içinde tûti-i şeker-sühan gibi (G. 476/ B. 5/ s. 455)

15. Kemer/ Tâk/ Kubbe

Yarım daire şeklinde görünen gökyüzünün, sıklıkla kubbe, kemer, künbet gibi kavramlara benzetildiği görülür. Eski Türklerde de gökyüzünün bir kubbe şeklinde düşünüldüğü görülmektedir (Unat, 2013: 15). Revânî'nin beytinde de dünya bir yapıya, gökyüzü de bu yapının kubbesine benzetilmiştir. Cami ve benzeri kubbeli yapılarda genellikle kubbenin içte kalan kısmı nakkaşlar tarafından çeşitli tasvirlerlerle süslenir ki Ay ve Güneş de dünya hanesinin kubbesine yapılan motiflerdir. Bu motiflerle dünya her ne kadar süslü ve güzel görünse de bu nakşa aldanmamak gerekir. Ayrıca bu beyitte nakş kelimesinin *"resim; duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatı"* (Devellioğlu, 1999: 802) anlamının dışında, Ay ve Güneş'in sürekli görünüp kaybolması ve *Bu viranenin nakşına aldanma"* ifadesi münasebetiyle *"hile"* anlamının da düşünülmesi gerekir.

Gerçi kim tâk-ı felekde şemselerdür ay u gün
Sakın aldanma gönül nakşına bu vîrânenün (G. 200/ B. 4/ s. 292)

Gökyüzü şekil bakımından bir yapının kemeri olarak tasavvur edilir. Gökyüzünde bulunan güneş de söz konusu kemerde bulunan bir penceredir. Revânî'ye göre sevgili o kadar güzeldir ki melekler de padişahın yoldan geçişini görmek için evlerinin pencerelerini açan insanlar gibi, sevgilinin güzelliğini izlemek için Güneş penceresini açmışlardır.

Gün degüldür görinen hüsnün temâşâ kılmaga
Bir zeberced tâkdan açmış melekler pencere (G. 358/ B. 2/ s. 386)

Gece vakti gökyüzünün görünümü, lacivert renkli bir kubbe olarak değerlendirilir. Fakat âşık, meyhanenin çardağını bu lacivert renkli kubbeye değişmez.

Bu çarhun lâciverdî kubbesinden
Gönül mey-hânenün yegdür revâkı (G. 421/ B. 4/ s. 423)

16. Koyun (Kucak)

Revânî'nin şiirlerinde görülen gökyüzü benzetmelerinden biri koyun (kucak)tır. Koyun, insanda kolların arası ve göğüsle giysi arasında bulunan kısımdır (Türkçe Sözlük, 2011: 1493). Aşağıdaki beyitte felek bir insanın koynu, Ay da bu koyunda yatan dilber şeklinde tasavvur edilir.

Nice gün togmaya çarhun başına her subh kim
Meh gibi dil-ber yatur koynında 'üryân her gice (G. 345/ B. 2/ s. 378)

"Koyun" kelimesi mecazi olarak koruyuculuk ve şefkatle de ilgilidir ki bir annenin çocuğunu koynuna alması, onu koruma isteğine ve çocuğuna karşı duyduğu şefkate işarettir. Revânî'nin bir beytinde gökyüzü ana kucağına, Ay da çocuğa benzetilir. Beyitte geçen "helvâ" kelimesi de tatlı olması münasebetiyle çocukla ilişkilidir. Koynunda sakladığı çocuğunu memnun etmek veya avutmak isteyen annenin helva satın alması gibi, koynundaki yeni Ay çocuğunu memnun etmek isteyen felek de şairin tatlı sözlerinin müşterisi olur. Böylece feleğin hem mertebe bakımından yüksekte olması hem de şairin sözlerine müşteri olması münasebetiyle şiirlerin yüceliğine ve değerine işaret edilir.

Saklamazdı mâh-ı nev tıflını koynında müdâm
Müşterî olmasa gerdûn sözlerüm helvâsına (G. 373/ B. 6/ s. 395)

İnsanda bulunan koyun aynı zamanda mahrem bir bölgedir ve para, altın, mücevher gibi değerli eşyalar burada gizlenir ki beyitten şiir mecmuasının da koyunda saklandığı anlaşılmaktadır. Gökyüzü koyun olursa yıldızlar da koyunda saklanan mücevherler olarak tasavvur edilebilir. Revânî bir beytinde, feleğin koynunda şiir mecmuasının bulunduğunu dile getirir. Buna göre feleğin katları mecmuanın sayfaları (Deniz, 1992: 81), Ay da söz konusu mecmuayı almak için uzanan el olarak tasavvur edilebilir.

Hîç el sunmazdı çarhun mâh-ı tâbân koynına
Şi'rümün mecmû'asın koymasa devrân koynına
(G. 383/ B. 1/ s. 401)

17. Meclis

Gece vakti gökyüzünün görünüşü ile eğlence meclisi arasında çeşitli münasebetler kurulur. Mesela gökyüzü ve samanyolu sofraya, yıldızlar mezeye, ay muma veya kadehe benzetilir. Genellikle meşale, mum, çerağ gibi aydınlatma araçları ayla ilişkilendirilerek kullanıldığında, gökyüzü de bunların yakıldığı eğlence meclisi olarak tasavvur edilir. Revânî'nin bir beytinde gökyüzünün meclise ve ayın bu mecliste yanan mumum alevine benzetildiği görülmektedir.

Gicelerde çarh üzre görinen şekl-i hilâl
Şem'-i bezmün şu'lesidür kim egilmiş bâddan (G. 282/ B. 2/ s. 341)

Beyitlerde yapılan benzetmeler her zaman açık bir şekilde verilmeyebilir. Söz konusu benzerlik ilişkisini, beyitte bulunan diğer unsurların delaletiyle anlamak gerekebilir. Mesela saki ve kadeh meclisin temel unsurlarından olduğu için, beyitte istiare yoluyla kullanılan diğer unsurların

da meclis bağlamında düşünülmesi mümkündür. Revânî'nin beytinde sâkînin vefa kadehini sunduğundan bahsedilmektedir. Söz konusu ilgi göz önünde bulundurularak ikinci mısrada yer alan çarh meclisle, ay ve gün kelimeleri de istiare yoluyla dilberlerle ilişkilendirilebilir. Beyitte geçen "câm-ı vefâ" tamlamasındaki vefa kelimesinin *tam, bütün, eksiksiz; (ihtiyacı) karşılamak, tamamlama...* (Mutçalı, 1995: 999-1000) gibi anlamlarından hareketle mecliste bulunanlara yetecek kadar şarap koyulabilen büyüklükte bir kadeh olarak düşünülebilir[7]. Bu durumda Ay ve Güneş gibi güzeller de sâkînin sunduğu şarap vasıtasıyla kendilerinden geçip felek meclisinde oynamaya başlarlar.

Sâkî yine sundun gibi şol câm-ı vefâdan
Kim çarha girer ay ile gün zevk u safâdan (G. 269/ B. 1/ s. 333)

18. Meydân

Gökyüzü, sevgilinin atının dolaştığı geniş bir meydandır (Deniz, 1992: 87). Atların rahat yürüyebilmeleri için ayaklarının altına nal adı verilen hilal şeklinde demirler çakılır. Aşağıdaki beyitte geçen "na'l-i zerrîn-i hilâl" ifadesinden hareketle bu nalların kişinin sosyal statüsü ve zenginliğine göre altından (veya altın renginde) imal edildiği düşünülebilir. Söz konusu sevgili olunca güzellik, yücelik, boy uzunluğu, zenginlik gibi unsurların anlatımında mübalağanın sınırları zorlanır. Bu durumda uçsuz bucaksız görünen gökyüzü, sevgilinin at oynattığı meydan; Ay da atın ayağına çakılan altın nal olarak tasavvur edilebilir.

Na'l-i zerrîn-i hilâli yolda bulmışdur felek
Kim bu sahrâ ol şehün dâyim atı oynagıdur (G. 48/ B. 5/ s. 204)

19. Meyhane

Gökyüzü-Ay-Güneş kavramlarının birlikte kullanımı meyhane ve meyhaneye ait unsurlar olarak karşımıza çıkar. Gökyüzü meyhanenin meydanına, Ay gümüş bir şarap testisine, Güneş de altın veya altın işlemeli bir kadehe teşbih edilmiştir. Felek meyhanesi gümüş testi ve altın kadehle süslenmiştir. Testinin gümüş, kadehin de altın olması Ay ve Güneş gibi seyyarelerin birer madenle anılmasından dolayıdır ki kimya ilminde Ay gümüş, Güneş ise altın madenine karşılık gelir. Altın ve gümüşün süsleme unsuru olarak kullanılması da beyitte söz konusu edilmektedir.

Meh gümişden bir kilindirdür güneş altun yatuk
Anlarunla bu felek zeyn eylemiş hum-hânesin (G. 301/ B. 3/ s. 352)

---

[7] Divan şiirinde kadehle ilgili geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: (Batislam, 2017: 1-28; Çayıldak, 2018: 66-83.).

Meyhane kavramı divan şiirinde genellikle harâbât, meykede, humhâne, hâne-i hammâr kelimeleriyle karşılanır. Bunun yanı sıra şairlerin "der-i mugân, serây-ı duhter-i rez, sahn-ı harâbât, kûy-ı mugân, ocak, cihân-âbâd" gibi kelimeleri meyhane yerine kullandıkları görülmektedir (Onay, 2000: 233-234). Revânî de buna benzer bir yaklaşımla meyhâne için "kâşâne" tabirini kullanır. Buna göre gökyüzü meyhane, Güneş de kadehtir.

Devr ider hûrşîde benzer gerdişi peymânenün
Sanasın sahn-ı felekdür gûşesi kâşânenün (G. 200/ B. 1/ s. 292)

20. Micmer

Tütsü veya sipend hekimlikte kullanılan, acı ve keskin kokusu olan bir bitkidir. Bu bitkinin kültürümüzde nazardan korunmak veya büyü için kullanıldığı bilinmektedir (Yıldız, 2012: 69; Bozaslan-Çağlar, 2017: 269-288). Divan şiirinde şairin *"perîpeyker, perîrûy, meleksîmâ, hûrî"* gibi bilinmeyen âleme ilişkin kavramları kullanması sevgilinin yüceliğini ve güzelliğini vurgulamak için başvurduğu yollardan biridir. Bilinmeyen âleme ait kavramlarla ifade edilen sevgiliye ulaşmak için de doğaüstü güçlerden faydalanmak gerekecektir. Bunun için kullanılan yollardan biri büyüdür. Revânî de *"perî-peyker"* olarak tavsif ettiği sevgiliyi etkilemek için üzerlik tohumu yakarak büyü yapmak ister. Söz konusu büyüyü yapmak için tas şeklinde tasavvur edilen felek tütsü yakılan kap (micmer), yıldızlar da bu tütsü kabında yakılan üzerlik tohumu olur.

Sen perî-peyker kamer-ruhsârı teshîr itmege
Micmerüm tâs-ı felek encüm sipendümdür benüm
(G. 253/ B. 2/ s. 324)

21. Müneccim

Müneccimbaşılık Osmanlı'da on beşinci yüzyılın sonu ile on altıncı yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Müneccimbaşılar astronomi aletleriyle çeşitli gözlemler yapar ve bu gözlemlere göre takvimler hazırlayıp namaz vakitlerini ve kıble istikametini belirlerdi (Tez, 2009: 124-130). Bunun yanı sıra yıldızların insanların talih ve ahlakında etkisi olduğuna inanıldığı için, önemli olaylar söz konusu yıldızların tesirine yorumlanırdı. Bundan dolayı hemen hemen her konuda yıldızların uğurlu veya uğursuz tesirlerini öğrenmek için insanlar müneccimlere müracaat ederdi (Onay, 2000: 462-463; Yangel, 2018: 99-101). Müneccimlerin astronomi gözlemlerini yapmak için kullandığı önemli araçlardan biri usturlaptır. Usturlap, Güneş'in veya herhangi bir yıldızın yüksekliğini ölçmeye yarayan bir alettir. Bu aletle yapılan ölçümler, yıldız haritalarındaki verilerle birlikte değerlendirildiğinde Güneş'in doğuş ve batışı, namaz vakitleri, kıble yönünün belirlenmesi gibi bilgiler elde edilmekteydi. Bu özellikleri dolayısıyla

usturlaplar bir cep saati gibi işlev görmüştür (Tez, 2009: 81-113; Bakkal, 2017: 44-47; Yangel, 2018: 123-127). Revânî'nin feleği astronomi gözlemleri yapan müneccime, Ay ve Güneş'i de müneccimin kullandığı iki usturlaba benzettiği görülmektedir.

Müneccimdür ruhun devrinde gerdûn
K'öninde ay ü günden sâ'ati var (G. 95/ B. 4/ s. 231)

22. Nakkâş

Gece vakti göküyüzünde ortaya çıkan manzara, aynı zamanda hattat olan Revânî'nin hayal gücünü harekete geçirmeye yeter[8]. Lacivert renkli bir gökyüzü, Ay, gökyüzünde boydan boya uzanan Samanyolu, yıldızlar ve yıldız kümeleri bu manzaranın temel unsurlarıdır. Revânî bu görüntüde feleği nakkaş, felekte görünen unsurları süsleme, âşığın ahını da felek nakkaşının elindeki kıl kalem olarak değerlendirir. Bilindiği gibi nakkaş *yazma eserlere, çeşitli duvar ve yüzeylere süs, minyatür yapan sanatçıdır* (Özönder, 2003: 149). Kıl kalem de nakkaşın süsleme yaparken kullandığı, tek kıldan yapılmış ince fırçasıdır (Özönder, 2003: 110). Dolayısıyla nakkaş olan felek, âşığın gökyüzüne kadar ulaşan ahını bir kalem olarak kullanır ve gök kubbeyi nakışlarla süsler.

Dûd-ı âhumdan ele almaz idi kıl kalemin
Lâciverdî felegün olmasa nakkâşlığı (G. 441/ B. 3/ s. 435)

23. Nedîm (Sohbet Arkadaşı)

Sevgilinin bulunduğu bir meclisin anlatıldığı bir beyitte felek, çıngıraklar bulunan elbisesiyle sevgilinin nedimi olarak değerlendirilir. Çıngırak eskiden beri kötü ruhların ve cinlerin kovulması, kervanlarda haberleşme ve irtibatın sağlanması, habercinin gelişinin haber verilmesi gibi amaçlarla kullanılmıştır. Bundan başka eğlence meclislerinde giyilen kıyafetlere ve bazı eşyalara çıngırak takıldığı, çıngırağın müzik aleti olarak kullanıldığı da görülmektedir (Selçuk, 2012: 2231-2250). Aşağıdaki beyitte de felek, mecliste sevgilinin nedimi olabilmek için yıldız çıngıraklarını takınır. Yani felek, güzellik padişahının meclisinde nedim olabilmek için yıldız çıngıraklarını takınır.

Çıngragılar takınur yine felek encümden
Pâdişâhum giceler olmaga bezmünde nedîm (G. 242/ B. 5/ s. 317)

24. Okçu

Gökyüzü, kavisli görünümü münasebetiyle okçulukla ilgili unsurlara teşbih edilir. Kavisli görüntüsüyle gökyüzü yay olursa felek de bu yayı

---

[8] Revânî'nin hattatlığıyla ilgili bilgi Ziya Avşar tarafından hazırlanan eserde geçmektedir (Avşar, 2007: 7).

kullanan okçu olur ve bela oklarını âşığa fırlatır. Fakat felek ne kadar iyi bir okçu olursa olsun, âşıkla mukayese edilemez. Çünkü âşığın ok olarak değerlendirilen ahı öyle güçlüdür ki beden yayından (âşığın yay gibi bükülmüş bedeninden) fırlatıldığında felekleri bile aşar. Bundan dolayı feleğin ok atmada âşıkla boy ölçüşmesi mümkün değildir.

Olamazsın ey felek âhumla bir dem hem-kiriş
'Işk yayın çekmede hergiz nazîr olmaz bana (G. 4/ B. 5/ s. 177)

25. Papağan

Gökyüzü renk ve şekil bakımından yeşil bir papağana benzetildiğinde söz konusu papağanın gagası da hilal olur. Böyle bir papağanın yeri de sevgilinin uçsuz bucaksız sarayıdır.

Bir yeşil tûti durur çarh sarâyunda senün
Pâdişâhum meh-i nev olmış anun minkârı (G. 436/ B. 3/ s. 432)

26. Peleng (Kaplan)

Peleng kelimesinin *"pars, panter, kaplan"* anlamlarının yanında *"bir mavi çeşidi"* anlamı da yer almaktadır (Kanar, 2010: 408). Sabahat Deniz felek-kaplan benzetmesinde kaplanın benekleri ve gökteki yıldızlar, kaplanın avını öldürürken yaptığı dönme hareketi ve feleğin dönüşü arasındaki ilgiden bahseder (Deniz, 1992: 79). Felek-kaplan ilişkisinde Farsça sözlükte verilen *"bir mavi çeşidi"* ifadesinden hareketle gece vakti gökyüzünün lacivert renginin de payı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla lacivert renkli gökyüzü, kaplanın beneklerine benzeyen yıldızlar ve avlanma esnasındaki dönüş hareketiyle bir kaplana benzetilebilir. Ayrıca Türk kültüründe avlanma çok önemli bir yer tutar. Padişahların ava gidişleri ve avdan dönüşleri esnasında çeşitli törenler icra edilir ve bu törenlerde büyük sofralar kurulup orada bulunanlara bahşişler dağıtılırmış (Güven-Hergüner, 1999: 39). Aşağıdaki beyte bakıldığında av sonrası kurulan bir meclisin varlığından bahsedilebilir. Bunun yanı sıra avlanan hayvanların derilerinden faydalanıldığı göz önünde bulundurulursa meclisin sadrına oturacak kişi (sevgili) için kaplan derisi bir örtünün serildiği düşünülebilir. Böyle bir durumda felek sevgili için hem bir av hayvanı hem de bir örtü olarak değerlendirilebilir.

Peleng-i çarh saydundur şarâb iç cür'a saç bezme
Bugün hum-hâne sadrında döşer nat'ı münakkâşlar
(G. 116/ B. 3/ s. 243)

27. Pîr

Feleğin beyitlerde bahsedilen özelliklerinden biri yaşlılığıdır. İbrahim Hakkı Hazretleri insanların ömürlerini dört bölüme ayırır: İlki büyüme

çağıdır. İnsanların çocukluk (0-15 yaş) ve delikanlılık (15-30 yaş) çağları otuz yaşına kadar olan zaman dilimidir. İkinci olarak otuz ve kırk yaşları arası duraklama çağı veya gençlik yaşı gelir. Üçüncü olarak kırk ve altmış yaşlar arası gizli düşüş veya kırarma çağı takip eder. Son olarak altmış yaş ve sonrasında açık düşüş veya ihtiyarlık çağıyla ömrün devirleri tamamlanır (İbrahim Hakkı, 2012: I/306). Kırk yaşından sonra insan bedeninde zafiyet başlar, güçten düşülür, saçlar beyazlar. Fakat altmış yaştan sonra insan iyice güçten düşer, beli bükülür, saçlardaki beyazlar fazlalaşır. Bu şekilde gücünü kaybeden insanın belirgin özelliklerinden biri de yol yürümek ve ayakta durmak için baston kullanmasıdır. Revânî'nin bir beytinde feleğin kavisli şekli beli bükülmüş bir ihtiyara, âşığın gökyüzüne kadar çıkan ah dumanı da ihtiyarın elinde taşıdığı asaya benzetilmiştir. Feleği bu şekilde ihtiyarlatan da genç ve güzel sevgililerdir.

Pîr oldı çarh tâze cüvânlar gamı ile
Şimdi duhânı âhumun anun 'asâsıdur (G. 144/ B. 3/ s. 259)

Âşığın kötü talihinin müsebbibi acımasız felek bile bazen âşığın yürekleri dağlayan hâlini görüp üzüldüğü için gözyaşı döker. Gök gürültüsü feleğin inlemesi, yağmur gözünden dökülen yaşlardır. Yani sevgilinin derdi ile âşığın ağladığını gören ihtiyar felek de gürler gibi ses çıkarıp inler ve gözyaşı döker.

Ra'dveş zârî kılup yaşlar akıtdı pîr-i çarh
Sen cüvânun derd ile gördi çün giryân beni (G. 483/ B. 4/ s. 459)

28. Rakkâs

Rakkas ve def eğlence meclislerinin önemli unsurlarındandır. Rakkas veya çengi, müzik eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kimsedir. Uzun etek giyen rakkaslar, dönerek oynarlar ve bu esnada eteklerini de döndürürler (Özkan, 2007: 165-166). Aşağıdaki beyitte feleğin dönüşü ile rakkasların hareketleri arasında bir benzerlik ilgisi kurulmuştur. Bunun yanı sıra beyitten, rakkasın elinde iki tane def olduğu anlaşılmaktadır ki def, daire şeklinde, etrafında ziller bulunan bir çeşit vurmalı çalgıdır (Özkan, 2007: 484-485). Dolayısıyla felek, eğlence meclisinde dans eden rakkas, gökyüzünde görünen Güneş ve Ay da rakkasın elindeki deflerdir.

Görinen ay ile gün mi ya bezm-i hüsnünde
İki def almış eline felek olup rakkâs (G. 175/ B. 3/ s. 278)

29. Saray

Sevgiliyi yüceltmenin yollarından biri, onun bulunduğu mekânı yüceltmek ve unsurlarını ulaşılmaz ve yüce görünen kavramlara benzetmektir. Sevgili, gönül ülkesinin sultanı olduğuna göre bu sultanın bir sarayı

olmalıdır. Söz konusu saray da yüceliği, ulaşılmazlığı ve büyüklüğü ile feleklerdir. Güneş de sevgilinin bu parlak sarayını izlemek için gökyüzünden pencere açmıştır.

Bu felek anun mücellâ kasrıdur kim âfitâb
Seyr içün revzen açupdur ana dünyâdan yana (G. 5/ B. 4/ s. 178)

Felek gibi sarayı olan sevgilinin kendisi de felekle ilgili bir varlık olan Ay'la karşılanır. Bunun yanı sıra sevgiliye duyduğu aşk ve hasretten dolayı âşığın çektiği âh da buradaki tasvire uygun olarak kayan yıldızdır.

Pâdişâhum kasrını eflâke benzetsem nola
Kim yüzündür anda mâh ü âteşîn âhum şihâb (G. 18/ B. 5/ s. 186)

30. Seccâde

Seccade, Müslümanların namaz kılmak için kullandıkları halı, kilim, post veya kumaştan yapılan yaygıdır (Türkçe Sözlük, 2011: 2053). Mihrap, camilerde imamın namaz kıldırdığı ve Kâbe yönünü gösteren oyuk kısımdır (Türkçe Sözlük, 2011: 1680). Günümüzde kullanılan seccadelerin üzerinde Kâbe, mihrap, hilal gibi İslâmî unsurların işlemeleri bulunmaktadır. Bu uygulamanın geçmişten gelen bir anlayış olduğu aşağıdaki beyitten anlaşılmaktadır. Buna göre gökyüzü yeşil bir seccade, Ay da bu seccade üzerine işlenmiş mihrap şeklidir.

Görinen mâh-ı nev sanman 'ibâdet ehlidür gerdûn
Yeşil seccâdesi üzre yazılmış şekl-i mihrâbı (G. 458/ B. 4/ s. 445)

31. Şîşe

Şekil ve renk bakımından gökyüzü ile şişe arasında benzerlik ilgisi kurulur. Revânî'nin beytinde *"bâzâr, tîr-endâz, ok geçüren, şîşe"* kelimelerinin delaletiyle okçuluk sanatına işaret edilmektedir. Okçulukta kırmadan bir şişenin içinden oku geçirmek maharet işidir ki okçular bu hünerlerini kalabalıklar önünde sergilerler (https://istanbul.academia.edu/AhmetAtillaSenturk (Erişim Tarihi: 27.05.2019); Köksal, 2001: 48; Keklik, 2017: 162-164). Usta bir okçu olan âşık, aşk meydanında ah okunu gökyüzü şişesine atar ve maharetiyle o şişeden ah okunu geçirir.

'Işk bâzârında tîr-endâz âhumdur bugün
San'at ile ok geçüren şîşe-i eflâkden (G. 265/ B. 2/ s. 330)

Bir başka beyitte felek, içine şarap konan bir şişeye benzetilir. Âşık o kadar çok ağlar ki bir şişeye benzeyen gökyüzü bile âşığın kanlı gözyaşı ile dolar. Bu manzara da içi şarap dolu bir şişeyi andırır.

Çarh-ı ahdar kim yaşumdan toldı mevc-i hûn ile
Lâciverdî şîşedür gûyâ mey-i gülgûn ile (G. 372/ B. 1/ s. 394)

32. Tas/Kâse

Kâse *cam, çini, toprak ve benzerinden yapılmış derince çanak*tır (Türkçe Sözlük, 2011: 1342). Genelde yarım küre şeklinde olan kâse, sıvı maddelerin içine konduğu yayvan ve çukur kaptır. Revânî bir beytinde kâsenin maharet gösterisinde kullanılan bir araç olduğuna işaret eder. Buna göre maharetini sergilemek isteyen kimse yarım küre şeklindeki kâseyi parmağının ucunda döndürerek izleyenleri kendine hayran bırakır. Felek, ters çevrilmiş bir kâseye benzeyen şekli ve dönüş hareketi münasebetiyle ele alınmıştır. Âşık da bu tası parmaklarının üzerinde oynatarak hünerini sergiler. Aynı zamanda "parmağında oynatmak" deyimi de bu beyitle ilgilidir. Yani âşık, her ne kadar meyhane köşesinde yatan bir zavallı olsa da feleği parmağında oynatır.

Bir barmag üzre oynaduruz çarh kâsesin
Hum-hâne gûşesinde yatur bî-nevâlaruz (G. 153/ B. 2/ s. 265)

Divan şiirinde tas veya kâseye benzetilen felek tavla oyunuyla ilişkili olarak da ele alınır. Tavla oyununda rakibin hile yapmasını önlemek için zarlar, bir fincan veya kâse içine konularak atılır (Kaplan-Poyraz, 2010: 156). Fakat böyle bir tavla oyununda felek tasıyla atılan zarlar âşığın istediği gibi gelmemiş ve *şeşder-i gam*da kalmıştır. Yani pullarını oynatabileceği altı kapı da kapanmış, rakip (felek) tarafından eli kolu bağlanmıştır.

Murâdum nakşını hergiz getürmez tâsı gerdûnun
İlâhî şeşder-i gamda kalup zâr olmasun kimse (G. 318/ B. 6/ s. 363)

Şair, felek-tas benzetmesini bir başka beytinde şairliğini övmek için kullanır. Herkes Revânî'nin şiirlerini okuduğu için bütün âlem bu şiirlerin sesiyle dolmuş ve bu sesler de felek tasında yankılanmaktadır.

Çın çın öterse Revânî ne 'aceb tâs-ı felek
Toldı çün 'âlem içi nagme-i eş'ârun ile (G. 389/ B. 6/ s. 405)

Çini, çukur bir kap olduğu için gökyüzü ile şekil bakımından benzerlik taşır. Çini kap, kitap süsleme sanatında altın ezmek için kullanılan araçlardan biridir. Altın varak bir tasın içinde ezilip çeşitli işlemlerden geçirildikten sonra kitapları süslemede kullanılır (Derman, 1989: II/537). Renklerden sarı, madenlerden altın Güneş'e mensup olarak kabul edilir (Onay, 2000: 224) ki şiirlerde bu özellikleriyle sık sık karşımıza çıkar. Kitap süsleme sanatı söz konusu olduğunda felek çini bir kap, Güneş ise bu kapta ezilen altın olarak değerlendirilir. Buna göre altın ezilmeden şiir yazılmadığı için, Güneş gökyüzü tasında altın ezer.

Felek çînîsine altun ezer gün
Ki yazılmaz Revânî şi'r halsüz (G. 158/ B. 5/ s. 268)

Bir başka beyitte de Güneş, Revânî'nin Divanı'na cetvel çekip süslemek için felek tasında ezilen altındır.

Cedvel içün lâciverd ezmiş felek altun güneş
Kılmaga tezyîn Revânî bendenün dîvânını (G. 427/ B. 5/ s. 427)

33. Tavla Tahtası

Tavla, *bölümlere ayrılmış iki yanlı tahta üzerinde on beşerden otuz pul ve iki zarla iki kişinin karşılıklı oynadığı oyun*dur (Türkçe Sözlük, 2011: 2288)[9]. Tavla oyununda bulunan tavla tahtası, pullar (siyah-beyaz), zarlar ve tavla tahtasının bölümleri ile kozmik unsurlar arasında çeşitli ilgiler kurulur. Revânî'nin şiirinde de görülen bu ilgide gökyüzü tavla tahtası, yıldızlar da tavladaki pullardır. Buna göre yıldızların gökyüzündeki görünümü, pulların tavla tahtasında sıralanışına benzetilmiştir.

Sen kamer olmag içün olmış bu çarhun encümi
San gümiş pullar düzülmiş tahta-i nerd üstine (G. 351/ B. 3/ s. 382)

34. Tavla Ustası (Nerrâd)

Tavla, divan şiirinde adı geçen oyunlardan biridir. Farsça karşılığı nerddir ki bu oyunu iyi oynayana, usta oyuncuya nerrâd adı verilir (Kanar, 2010: 1658). Revânî'nin buradaki beytinde geçen nakş geçmek, nerrâd, şeşder, zâr kelimeleri tavla ıstılahlarındandır. Nakş geçmek, hile yapmak anlamındadır ki tavla oyununda zarla yapılan bir hileye karşılık gelir. Şeşder, tavla anlamına geldiği gibi, tavlada rakip oyuncunun hareket etmesini engelleyen duruma (hapis, mahpus) da karşılık gelir. Zar da *tavla ve başka oyunlarda kullanılan kemik, fil dişi, plastik vb. maddelerden küp olarak yapılan ve altı yüzünde, birden altıya kadar benekler bulunan oyun aracı*dır (Türkçe Sözlük, 2011: 2644). Bu açıklamalardan sonra beyit şöyle anlaşılabilir: "Usta tavla oyuncusu olan felek bana öyle hileler yapar ki gam tavlasında gören beni feryadımdan tanır.". Beyitte geçen "şeşder-i gam" ifadesi, âşığın elinin kolunun bağlı olduğu, elinden hiçbir şey gelmediğini ifade eder. Ayrıca "zâr" ifadesi hem âşığın ağlayıp inlemesine hem de gam tavlasında âşığın attığı zarın kötü gelmesine, talihsizliğine işaret eder.

Bana ne nakş geçüpdür bu felek nerrâdı
Şeşder-i gamda gören kimse bilür zârumdan (G. 264/ B. 2/ s. 330)

Âşık dünya hayatında çektiği sıkıntıları feleğe isnat ettiği de sık görülen bir durumdur. Âşığın acımasız bir sevgiliye düşmesi, bu yüzden ağlayıp inlemesi de felek yüzündendir. Bu münasebetle şikâyetler de feleğe yöneliktir. Revânî de "Ben tavla ustası feleğe ne yaptım da beni acımasız

---

[9] Tavla oyununun divan şiirine yansımasıyla ilgili geniş bilgi ve örnekler için Yunus Kaplan ve Yakup Poyraz'ın makalesine bakılabilir: (Kaplan-Poyraz, 2010: 151-175).

sevgilinin gamına düşürüp ağlattı." diyerek içinde bulunduğu durumdan feleği sorumlu tutar.

Neyledüm nerrâd-ı çarha k'ol meh-i bî-mihr içün
Şeşder-i gamda koyup gör nice zâr eyler beni (G. 437/ B. 2/ s. 433)

35. Yay

Gökyüzünün kavisli şekliyle ilgi kurulan kavramlardan biri de yaydır. Yay öncelikle bir kiriş[10] takılarak hazır hâle getirilir, sonra da ok kirişe takılıp atılır. Felek şekil itibarıyla bir yay kabul edildiğinde ona bir ok takmak gerekecektir ki bu ok da kimi zaman âşığın çektiği ah kimi zaman da kayan yıldız olur. Âşığın gönlü bir okçu olup ah dumanından yaptığı kirişi gökyüzü yayına takar.

'Işkunda dil kemân-keş olup dûd-ı âhdan
Taksa 'aceb degül kirişi çarh yayına (G. 397/ B. 3/ s. 410)

II. Feleğin Diğer Kullanım Özellikleri

1. Tesir

Eskilerin telakkilerine göre felekler dokuz katlıdır. Felek katları birbiri içine geçmiş soğan kabukları gibi düşünülmüş ve feleklerin merkezinde de Dünya'nın bulunduğu fikri kabul görmüştür. Her ne kadar daha önce Pisagor ekolünün üyesi olan Aristarkus evrenin merkezine Güneş'i yerleştirip Dünya'nın Güneş etrafında döndüğü fikrini ileri sürse de bu görüş yeterince kabul görmemiştir. Milattan sonra 108-168 yılları arasında yaşayan Batlamyus'un ortaya koyduğu Dünya merkezli evren sistemi önceki fikirlere göre daha tutarlı olması münasebetiyle hemen herkes tarafından kabul görmüştür (Kırbıyık, 2001: 16-19; Tez, 2009: 28-29; Hill, 2012: 15; Unat, 2013: 38-50). İslam dünyasında bu görüş hâkim olmuş ve Dünya merkezli evren sistemi üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla divan şiirinde de felekler hakkındaki görüşler Batlamyus'un kurduğu sisteme göredir. Buna göre Dünya merkezde olmak üzere feleklerin sıralanışı şu şekildedir: Kamer (Ay), Utarid (Merkür), Zühre (Venüs), Şems (Güneş), Merih (Mars), Müşteri (Jüpiter), Zühal (Satürn), burçlar feleği ve atlas feleği.

> *Bu yedi seyyar yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu farz olunmuş, her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve her birinin hususi tabiatleri, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmış, işte bu sebeple dünyada olup biten her şey feleğe isnat olunmuştur.* (Onay, 2000: 209).

---

[10] Ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ (Türkçe Sözlük 2011: 1447).

Divan şiirinde de feleğin insanlara etkisi üzerinde durulmuş, başa gelen olumsuz işlerden dolayı felek sorumlu tutulmuştur.

Revânî'nin gazellerinde felekten şikâyetin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Söz konusu felek âşığa zulmedip onu insanlar içinde hor görürken rakibi yüceltir. Sevgiliye içten bir aşkla bağlanan âşık, sevgilinin yanında bulunmak için onun köpeği olmaya bile razıdır. Fakat felek, âşığın ulaşması gereken bu mertebeyi rakibe nasip eder.

İtün yerini alsa rakîbün ne 'aceb kim
Bu 'aks-i felekdür gelür a'la yerine edna (G. 16/ B. 7/ s. 185)

Bunun yanı sıra fazilet sahiplerine cevr ü cefa eden felek, cahillere sevgi ve şefkat göstererek onları yüceltir.

Ehl-i fazl olana ey çarh cefâlar nice bir
Câhile 'izzet ile mihr ü vefâlar nice bir (G. 120/ B. 1/ s. 245)[11]

Felek âşığa cevretmede sınır tanımaz ve âşığın sevgiliye kavuşmasına bir türlü izin vermez. Feleğin döne döne yaptığı zulüm karşısında çaresiz kalan âşık, sevgiliden mihr ü vefa bekler. Fakat sevgili de âşığa sevgi ve şefkat göstermez.

Bu çarh bize döne döne kıldı cefâyı
Göstermedi yâr ise gönül mihr ü vefayı (G. 433/ B. 1/ s. 430)

Divan şiirinde âşığın dertlerinin temelinde sevgiliden ayrı olması yatmaktadır. Âşık bu ayrılığın müsebbibi olarak kimi zaman feleği görür kimi zaman da talihini. Cefakâr sevgili gibi talihin de kendisine yâr olmadığını dile getirir. Talihsizliği ve sevgilinin eziyetleri yetmezmiş gibi acımasız felek de âşığa gün yüzü göstermez.

Tāli'üm yâr degül yâr-ı cefâkâr gibi
Gün mi gösterdi bana çarh-ı sitemkâr gibi (G. 457/ B. 1/ s. 444)

Feleğin âşığa zulmü bu kadarla sınırlı değildir. Ayrılık ateşinde yanmakta olan âşığa kimi zaman tas tas zehir içirir kimi zaman varını yoğunu elinden alır kimi zaman öyle çok ağlatır ki gözyaşı sel olur. Belki bir çare olur ümidiyle Güneş yüzlü sevgiliden kendisini ayırmasın diye feleğe yalvarır fakat ondan da bir sonuç alamaz. Feleğin yaptığı bu kadar zulüm karşısında âşık, ah silahını çeker ve gökyüzündeki Güneş ve yıldızları ah ateşiyle yakar. Bunlara ilave olarak feleğin yaptığı zulüm sadece âşığa

---

[11] Başka bir beyitte yine aynı düşüncenin işlendiği görülür: G. 490/ B. 1/ s. 463.

mahsus değildir. Dünyaya meyledip aldananlar, zamane halkı, her gün sevgilinin mahallesini dolaşan Güneş de feleğin cevr ü cefasından payına düşeni alır[12].

2. Yücelik

Edebiyatımızda felek her zaman şikâyet maksadıyla ve olumsuz anlamıyla kullanılmaz. Şiirlerde yücelik, izzet, felek-makam, felek rifat, felek-paye gibi ifadeler vasıtasıyla yükseklik, yücelik, genişlik ve sonsuzluk gibi olumlu yönden de kullanılır (Pala, 1995: 182). Revânî'nin şiirlerinde de sevgili, sevgilinin eşiği, şairin şiiri, dünyaya ve dünya hayatına ilgi göstermeyenler feleğin yüceliğiyle ilişkilendirilerek yüceltilir.

Şairler sevgiliyi yüceltmek için şiirlerde genellikle kozmik unsurların yükseklikleri ve ulaşılmazlıklarından faydalanırlar. Mesela sevgilinin yüzü Ay ve Güneş'le, bulunduğu mekân gökyüzü ile eş değer tutulur. Hatta sevgilinin yüzü Ay ve Güneş'ten daha parlak, bulunduğu mekân feleklerden yüce tutularak sevgiliye ait unsurların söz konusu kozmik unsurlardan daha üstün olduğu dile getirilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kapısının altından bulunan ve ayağını bastığı eşik feleklere eş değer görülür.

Oldı işigün kadr ile eflâke ber-â-ber
Dutdugı içün kendüzüni hâke ber-â-ber (G. 117/ B. 1/ s. 243)

Başka bir yerde şair, yukarıdaki beytin şerhini yapar. "Her kim bir Ay yüzlünün eşiğine yüz sürerse mekânı felek olan Güneş gibi yücelir/ yücelsin." şeklinde anlaşılabilecek beyitte sevgilinin yüceliğine vurgu yapılır.

Şol ki bir meh-rû işiginde yüzin hâk eylemiş
Gün gibi 'izzetde olsun yirin eflâk eylemiş (G. 168/ B. 1/ s. 274)

Sevgilinin yeryüzündeki güzeller içinde eşi benzeri olmadığı gibi ona dair şeylerin de yeryüzündeki varlık ve kavramlarla mukayesesi mümkün değildir. Dolayısıyla şairin, sevgilinin vasıflarına dair yazdığı gazellerin de yeryüzünde eşi benzeri olmayacak ve herkes böyle müstesna gazelleri okuyarak gök kubbeyi çınlatacaklardır.

Sıyt-ı nazmum sen mehün vasfıyla çıkdı göklere
Günbed-i eflâki doldurdı bugün âvâzeler (G. 137/ B. 4/ s. 255)

---

[12] G. 104/ B. 3/ s. 236; G. 115/ B. 5/ s. 243; G. 159/ B. 1/ s. 268; G. 166/ B. 2/ s. 273; G. 173/ B. 1/ s. 276; G. 173/ B. 2/ s. 277; G. 196/ B. 1/ s. 289; G. 215/ B. 1/ s. 301; G. 215/ B. 2/ s. 301; G. 272/ B. 1/ s. 334; G. 272/ B. 5/ s. 335; G. 334/ B. 3/ s. 372; G. 361/ B. 2/ s. 388; G. 361/ B. 3/ s. 388; G. 374/ B. 7/ s. 396; G. 378/ B. 4/ s. 399; G. 406/ B. 2/ s. 414; G. 411/ B. 5/ s. 418; G. 457/ B. 3/ s. 444; G. 465/ B. 2/ s. 449; G. 468/ B. 1/ s. 450; G. 469/ B. 2/ s. 451.

Revânî, sevgilinin güzelliğini ve yüceliğini anlatırken kendisine muhatap olarak feleği seçer. Çünkü ulaşılmaz olarak görünen yeryüzünü aydınlatan ve süsleyen Güneş, gecenin nuru ve güzelliği olan Ay, ulaşılmazlıklarıyla gezegenler ve yıldızlar felek katlarında bulunur. Yani şair, sevgiliyi en güzel ve ulaşılmaz olan kozmik unsurlarla mukayese edip yüceltmek istediği için feleği muhatap alır. Sevgilinin "güzellik burcunun Güneş'i" olarak değerlendirilmesi bu düşünceyi destekler mahiyettedir. Çünkü burçlar feleği sekizinci katta bulunur ve kozmik unsurların bulunduğu en yüksek kattır. Dolayısıyla sevgili de güzeller içinde güzellik burcudur, yani güzelliğin en üst mertebesindedir.

Burc-ı hüsnün ey felek çün âfitâbıdur habîb
Yir yüzinün sanma kim mihr-i cihân-ârâsı yok (G. 184/ B. 4/ s. 283)

Yeryüzündeki güzeller, her yönden felekte bulunan unsurlardan üstün olduğuna göre, onların bulunduğu meclis de felek ve unsurlarından üstün olacaktır. Ayrıca şairin, feleğin yüceliğinden yararlanmasının tek sebebi sevgili değildir. Saf ve temiz bir kalple dünyanın zevk ve sefasından el çeken kimsenin de mertebesi feleklerden yüce olacaktır[13].

Sonuç

Divan şiirinde genellikle zalim vasfıyla nitelenen, insanlara ve özellikle âşığa zulmeden feleği, Revânî'nin gazellerinde kullanım özellikleri bakımından dört ana grupta toplamak mümkündür. İlk grupta divan şiirinin genel anlayışına uygun olarak feleğin zalimliği ele alınabilir. Revânî'nin gazellerinde "felek" kavramının geçtiği 103 beyte baktığımızda söz konusu beyitlerin 37 tanesinde feleğin insanları olumsuz etkileyen yönü üzerinde durulmuştur. Feleğin olumsuz tesirinden en çok nasiplenen âşıktır. Çünkü usta bir tavla oyuncusu olan felek, âşığı sürekli gam içinde bırakır ve ağlatır, ellere şerbet içirirken ona tas tas zehir içirir. Bundan başka felek dünya halkı, fazilet ehli ve dünyaya meyledenlerden de zulmünü esirgemez. Yani Revânî'nin "felek" kelimesini kullandığı gazellerde, feleğin zalimliği ve felekten şikâyet, üzerinde çok durulan meselelerden biridir.

İkinci grupta "felek" şekli, büyüklüğü, tabakalarında bulunan unsurların parlaklığı gibi yönlerden sevgilinin yüceltilmesi için kullanılır. Gökyüzü bütün ihtişamı ve ulaşılmazlığıyla sevgilinin gölgelik veya çadırı, giydiği elbise, atını gezdirdiği meydan, sarayında beslediği papağan, avladığı kaplan olur. Bunun yanı sıra bazı fahriye beyitlerinde şairin, kendi şiirini yüceltmek için "felek"ten faydalandığı da görülür. Felekler divan veya şiir mecmuası olunca Güneş ve Ay da söz konusu divanın şemseleri; gökyüzü bir kafes olarak değerlendirilince şair bu kafesin içinde şeker

[13] G. 189/ B. 1/ s. 285; G. 234/ B. 5/ s. 313; G. 290/ B. 2/ s. 346; G. 350/ B. 3/ s. 381.

sözlü bir papağan olur. Hatta felek Revânî'nin şiir yazması için gökyüzü tasında sürekli Güneş altınını ezer. Bu başlık altında değerlendirilebilecek diğer bir nokta da aşkın büyüklüğünün yine "felek" kavramından hareketle dile getirilmesidir. Âşık içine düştüğü aşk derdinden dolayı sürekli ah çeker. Âşığın gönlünden gelip ağzından çıkan ah dumanı feleğin gözlerini yaşartır, hatta felek katlarında bulunan Güneş ve yıldızlar bu ah ateşiyle kıyamete kadar yanar. Bu durumu, âşığın aşkının şiddeti ve büyüklüğü bağlamında değerlendirmek mümkündür. Şairin gazellerinde feleğin yüceliği, büyüklüğü, genişliği gibi yönleri 23 beyitte sevgili, 18 beyitte şairin şiirleri ve âşkın büyüklüğü, 2 beyitte de ibadet ehli ve dünyadan el çekenler için kullanılmıştır. Buna göre "felek" bağlamında değerlendirildiğinde gazellerin ağırlık noktası sevgilinin, aşkın ve şiirlerin yüceltilmesidir.

Üçüncü grupta 13 beyitte âşıkla özdeş veya âşık bir "felek" tasavvuru karşımıza çıkar. Feleğin özellikle dönüş hareketi, sevgiliye duyduğu aşk münasebetiyledir. Söz konusu hareketi ile kimi zaman sırtında bulut hırkasıyla bir abdal kimi zaman boynunda keşkülüyle bir dilenci kimi zaman da gönül ülkesinin padişahının kölesidir. Dolayısıyla âşık, aslında kendi hâlini anlatmak için feleği bir araç olarak kullanır.

Dördüncü grupta "felek", bir eğlence meclisi veya gül bahçesi olarak değerlendirilir. Felek eğlence meclisi olarak kabul edildiğinde Ay, kimi zaman meclisin mumu kimi zaman rakkasın elindeki def kimi zaman da gümüş şarap testisi olur. Güneş de bu meclisin kadehidir. Felek gülşen olarak tasavvur edildiğinde yıldızlar o bahçenin beyaz gülleri yerine geçer.

Sonuç olarak Revânî, sosyal hayata dair çevresinde gördüğü abdal, dilenci, sergeşte gibi kimseleri ve onların kıyafetlerini; eğlence meclislerini ve bu meclislerin testi, şarap, rakkas, def gibi unsurlarını; ciltçilik ve kitap süslemenin şemse, altın, tas gibi araçlarını bir nakkaş edasıyla önce muhayyilesine, sonra da estetik yanını ihmal etmeden şiirine nakşetmiştir. Bunu yaparken de sosyal hayatın unsurlarını, kozmik âlemin unsurlarıyla kaynaştırmıştır.

KAYNAKLAR

AKKUŞ, Yasemin (2005-06), "Melhame'ye göre Felekle İlgili İnançlar", *Bizim Külliye Dergisi*, S. 26, s. 39-41.

AKPINAR, Şerife (2002), "Lâmi'î'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Astrolojik Unsurlar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 12, s. 169-202.

ATASOY, Faysal Okan (2010), "Şeyh Vefa ve 'Yedi Yılduzun Ahkâmı' Adlı Risalesi", *Turkish Studies International Periodical For The Languages,*

Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 5/1 Winter. s. 154-177.

AVŞAR, Ziya (2007), *Revânî Divanı*, Sebat Ofset Mat., Konya.

AVŞAR, Ziya (2017), *Revânî Divanı*, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0).

AVŞAR, Ziya ve Ayşe Cengiz (2017), "Divan Şiirinde Nilüferin Kozmik Serüveni", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/5, s. 61-72.

AY, Ümran (2009) "Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 117-162.

BAKKAL, Ali (2017), *İslam Astronomi Tarihi*, Rağbet Yay., İstanbul.

BATİSLAM. H. Dilek (2017), "Divan Şiirinde Kadeh ve Kadeh Redifli Gazeller", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 18, s. 1-28.

BEYDAVÎ (2011), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Çev.: Abdülvehhab Öztürk), C. 1-5, Kahraman Yay., İstanbul.

BOZASLAN, Seda Uysal ve Arife Çağlar (2017), "Divan Şiirinde Sipend/Üzerlik", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y. 5, S. 54, s. 269-288.

BOZKURT, Nebi (2010), "Şemse", *TDVİA*, C. 38, s. 518, İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/semse (Erişim Tarihi: 14.06.2019).

CARAN Mümtaz (2003), *Divan Şiirinde Kozmik Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cengiz, Ayşe (2016), "Türk Mitolojisinde Kozmik Aslan Figürü ve Bâkî Divanındaki Yansımaları", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Volume I, Issue II, s. 47-57.

CEYLAN, Ömür (2005-06), "Sufî Öğretide Felek Telâkkisi", *Bizim Külliye Dergisi*, S. 26, s. 26-29.

ÇAYILDAK, Özlem (2018), "Sâkî-nâmelerde Kadehe Dair", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 55, s. 66-83.

ÇINAR, Bekir (2009), "Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Felekler", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, s. 777-792.

DEĞİRMENCİ, Özlem (2015), *Muhibbî Divanı'nda Kozmik Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DENİZ, Sabahat (1992), *16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev'î-Yahyâ Beğ)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

DERMAN, Fatma Çiçek (1989), "Altın Ezme", *TDVİA*, C. 2, s. 537, İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/altin-ezme (Erişim Tarihi: 14.06.2019).

DEVELLİOĞLU, Ferit (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI (2012), *Marifetnâme*, (Sadeleştirenler: Durali Yılmaz-Hüsnü Kılıç), Hikmet Neşriyat, İstanbul.

GÜLER, Zülfi (2014), "Divan Şiirinde Papağan", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y. 2, S. 1, s. 61-71.

GÜLÜM, Emrah (2014), "Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda (Sünbülistân) Kozmik Unsurların Kullanımı", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/9 Summer, s. 519-546.

GÜNGÖR, Özlem (2016), "Divan Şiirinde Mitolojik Bir Unsur Olarak Kartal Figürü", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Volume I, Issue II, s. 70-79.

GÜVEN, Hikmet Feridun (1988), *Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜVEN, Özbay ve Gülten Hergüner (1999), "Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları, *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 5, s. 32-49.

HİLL, Donald R. (2011), *Gökyüzü ve Bilim Tarihi*, Boyut Yay., İstanbul.

IŞIKHAN, Dilek (2014), "Divan Şairlerinde İlm-i Tencim Tesiri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 16 (Özel Sayı II), s. 110-114.

KALPAKLI, Mehmet (1998), "Divan Şiirinde Ay", *Yapı Kredi Yayınları Kültür Sanat*, s. 173-179.

KANAR, Mehmet (2010), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yay., İstanbul.

KAPAL, Nurefşan (2013), "Zâtî Divanı'nda Kozmik Unsurlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 24, s. 160-170.

KAPLAN, Yunus ve Yakup Poyraz (2010), "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume: 3, Issue: 15, s. 151-175.

KARAKÖSE, Saadet (2012), "Kozmik Âlemde Nef'î'nin Seyri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, s. 29-48.

KEKLİK, Murat (2017), "Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek", *Türkiyat Mecmuası*, C. 27/1, s. 139-169.

KIRBIYIK, Halil (2001), *Babillilerden Günümüze Kozmoloji*, İmge Kit., Ankara.

KÖKSAL, M. Fatih (2001), "'Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri'ne Ekler", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 10, s. 235-254.

KUL, Nuray (2015), *16. Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KURNAZ, Cemal (2005-06), "Türk Edebiyatında Felek Anlayışının Tashihine Dair", *Bizim Külliye Dergisi*, S. 26, s. 42-43.

KÜÇÜK, Sabahattin (1988), "Divan Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme", *Türk Kültürünü Araştısma Enstitüsü Yayınları*, S. 75, s. 149-176.

MUTÇALI, Serdar (1995), *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul.

ONAY, Ahmet Talat (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yay., Ankara.

ÖGEL, Bahaeddin (2014), *Türk Mitolojisi II*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

ÖZKAN, Ömer (2007), *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yay., İstanbul.

ÖZÖNDER, Hasan (2003), *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü*, Sebat Ofset Mat., Konya.

PALA, İskender (1995), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara.

PALA, İskender (2012), *Efsane Güzeller*, Kapı Yay., İstanbul.

SELÇUK, Bahir (2012), "Klasik Türk Şiirinde Ceres (Çan/ Çıngırak)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer, s. 2231-2250.

ŞENTÜRK, A. Atilla (1994), "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nu. 90, s. 131-180.

ŞENTÜRK, A. Atilla, "Okçuluk Tarihine Yeni Bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri", https://istanbul.academia.edu/AhmetAtillaSenturk (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

TEZ, Zeki (2009), Astronomi ve Coğrafyanın Kültürel Tarihi, Doruk Yay., İstanbul.

TÜRKÇE SÖZLÜK (2011), (Haz.: Şükrü Akalın vd.), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

UNAT, Yavuz (2013), *İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*, Nobel Yay., Ankara.

YANGEL, Şenay (2018), *Türk Medeniyetlerinde Astroloji, Astronomi ve Müneccimbaşılık*, İnkılâp Kit., İstanbul.

YENTÜR, Jule (2003), *17. Yüzyıl Şairlerinden Fehîm, Nâ'ilî ve Neşâtî Divanlarında Kozmik Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YILDIRIM, Hafsanur (2015), "Divan Şairlerine Böre Burçlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, s. 340-353.

YILDIZ, Ayşe (2012), "Nâbî Divanı'nı ve Hayriyye'yi Gizli İlimler (Okültizm) Işığında Okumak", *Millî Folklor*, Y. 24, S. 95, s. 63-71.